

LADA BADURINA

Jezično raslojavanje i tipovi diskursa

Umjesto *udarnih* novih spoznaja krećemo od općepoznatih i općeprihvaćenih stavova, sve da bi nam oni poslužili kao polazišta (novim?) teorijskim promišljanjima i inače teorijski mnogo-vrsno razmatrana fenomena jezika i jezične djelatnosti.

Dakle jezična je djelatnost jedna od temeljnih ljudskih djelatnosti. Temeljna je utoliko što prati sve ostale ljudske djelatnosti. Da bi pak mogao pratiti sve ljudske djelatnosti, jezik se u ljudskoj/društvenoj (jezičnoj) zajednici nužno raslojava/diferencira. Ili, drugim riječima, različitost životnih situacija zahtijeva različitost jezika kojim komuniciramo (usp. i Silić, 2006: 38 i dr.). Naime jedino takav – *raslojen* – jezik može udovoljiti raznorodnim potrebama zajednice kojoj je sredstvom sporazumijevanja.

Tu su činjenicu jezičnoga funkcionalnog raslojavanja različite teorijske koncepcije nastojale – i nadalje nastoje! – interpretirati i potkrijepiti. Promotrit ćemo kako su s njom izlazile na kraj dvije bitno različite paradigme – s jedne strane strukturalistička, s druge ona čija su ishodišta u prvome redu pragmalingvistička, ali i otvorena pristupima drugih teorijskih provenijencija, antropoloških, filozofskih, kognitivnih, psiholoških, socioloških i sl.

Iako je *strukturalizam* (deklarativno) usmjeren na opis apstraktnoga jezičnog sustava i načelno nezainteresiran za bilo koji oblik jezične realizacije (za govor), u okviru (europskog) strukturalističkog pristupa jeziku (njegovu opisu i propisu) razvili su se i funkcionalni pravci: (1) zapaženi su naime funkcionalni prinosi razvijani u okrilju praške lingvističke škole (ili praškoga funkcionalizma) – tzv. *funkcionalna (aktualna) rečenična perspektiva*[1], potom i *funkcionalna stilistika* svjedoče o tome da se osim o jeziku počinje razmišljati o njegovim *uporabnim* vrijednostima; (2) *sistemska funkcionalnu lingvistiku*, odnosno *funkcionalnu lingvistiku (gramatiku)* M. A. K. Halliday uspostavlja na strukturalističkim temeljima De Saussureova (i desosirovskoga) tipa, ali i pod neposrednim utjecajem praškoga funkcionalizma te novo težište nove – ne više formalne, već, naprotiv, *funkcionalne – gramatike* uspostavlja na *funkcionalnosti* opisivanoga sustava za govornike određene jezične/društvene zajednice.

Na američkom pak kontinentu dominiraju *pragmalingvistička* proučavanja jezične djelatnosti, a razvija se i interdisciplinarno/multidisciplinarno koncipirana *analiza diskursa*[2]. Zajednička značajka tih (često i raznorodnih) pristupa jest proučavanje jezika u akciji, pa su zahvaljujući njima dobiveni dinamični opisi *proces*a jezične komunikacije[3] (naspram statičnim opisima jezičnoga *sustava* i jezičnih *struktura*). Jezik se naime razmatra u društvenom kontekstu, a jezična se djelatnost prepoznaje u složenoj društvenoj interakciji, u komunikacijskome procesu. Slojevitost i dinamičnost toga konteksta imat će za posljedicu slojevitost jezičnoga raslojavanja, pri čemu je ono po funkcionalnome ključu samo jedno u nizu.

Ostajući vjerni europskoj tradiciji, u razmatranje ćemo se jezičnoga raslojavanja uputiti sa strukturalističkih polazišta.

U slavističkome svijetu, u slavenskim filologijama – pa tako i u hrvatskoj – bogata je tradicija funkcionalnostilističkih pristupa jeziku.[4] U sklopu se funkcionalne stilistike razmatra kako (standardni[5]) jezik funkcionira u društvenoj zajednici te se u polifunkcionalnosti života koji

(standardni) jezik prati nalaze i razlozi i dokazi *polifunktionalnosti* (standardnoga) jezika. U tome su smislu *funktionalni stilovi* – kao (standardno)jezični podsustavi – oblici realizacije (standardnoga) jezika. S većim ili manjim odstupanjima ustalila se podjela na ovih pet funkcionalnih stilova: znanstveni, administrativno-poslovni, novinarsko-publicistički, književnoumjetnički (ili beletristički) i razgovorni funkcionalni stil. Opisujući značajke svakoga pojedinog funkcionalnog stila, funkcionalna će stilistika – u strukturalizmu utemeljena – ponuditi opise *jezičnih sustava*, tek za jedan stupanj bližih konkretizaciji (aktualizaciji)[6], i to po funkcionalnome kriteriju (drugim riječima, razmatraju se i opisuju podsustavi prepoznati s obzirom na funkcije koje jezik vrši u društvenoj/jezičnoj zajednici).

Podsjetimo – *s jedne strane* – na teorijski okvir koji uspostavlja i na kojemu potom počiva funkcionalna stilistika, a – *s druge strane* – na otvorena pitanja funkcionalnostilističkog koncepta.

Teorija funkcionalnih stilova počiva dakle na zamisli o standardnome jeziku kao jedinstvu različitosti ili, drugim riječima, različiti su jezični ostvaraji objedinjeni pojmom standardnoga jezika, i to kao njegovi podsustavi, *podjezici*. Pitanje je pak *tko, kada i kako govori standardnim jezikom* i u okviru same teorije više retoričke naravi. Naime učenje je to koje počiva na spoznaji da se standardni jezik u svakoj (u funkcionalnoj stilistici prepoznatoj, a potom i izdvojenoj) životnoj situaciji ostvaruje na svoj način. Fleksibilnost se teorijskoga koncepta – podjednako kao i njegova relativna *osjetljivost* na značajke jezične uporabe u realnim životnim i/ili komunikacijskim situacijama – prepoznaje potom i u činjenici da se opisima jezičnih *podstava* pridodaju nerijetko i vrlo iscrpni popisi najčešćih, moglo bi se, štoviše, reći i uobičajenih (*očekivanih*) odstupanja od *očekivanih* (prethodno utvrđenih) značajki pojedinih funkcionalnih stilova.

No, upozorimo, i takva barem načelno otvorena i dinamična teorija daje naslutiti neka svoja *slabija mjesta*. Svakako, prvo je pitanje kriterija podjele na životne/komunikacijske situacije, a odatle i na funkcionalne stilove standardnoga jezika (u tom je smislu, smatramo, *najproblematičniji* status književnoumjetničkoga ili beletrističkoga te razgovornoga funkcionalnog stila, o čemu više u nastavku). Imamo li nadalje na umu i pretapanja, prožimanja stilskih značajki (u *područjima* koja se obično određuju kao žanrovi i/ili podstilovi) i raznolika pitanja složena i slojevita odnosa funkcionalnih stilova i standardnojezičnih normi – koja će opet ponajviše dolaziti do izražaja na primjeru jezika u književnosti, ali i jezika u svakodnevnim *razgovornim* situacijama[7] – sve to dodatno može poljuljati stabilnost uspostavljene mreže funkcionalnih stilova, dovesti u pitanje njezinu opravdanost, podjednako kao i čvrstu utemeljenost u jezičnoj stvarnosti.

U kritičko ćemo promišljanje funkcionalnostilističkih postavki krenuti upravo od propitivanja (ne) održivosti kriterija na kojima sama podjela na funkcionalne stilove počiva. Naime dok će za prva tri funkcionalna stila – znanstveni, administrativno-poslovni i novinarsko-publicistički – biti lako ustanoviti u kojim se situacijama i na koji način ostvaruju, funkcionalno će određenje posljednjih dvaju stilova (a uobičajilo se govoriti o jeziku u književnosti i jeziku u svakodnevnim razgovornim situacijama) rasvijetliti ozbiljne manjkavosti predložene podjele standardnoga jezika. No pogledajmo o čemu je zapravo riječ!

Krhkost će se, štoviše nedosljednost kriterija podjele zacijelo najlakše uočiti na primjeru književnoumjetničkoga (beletrističkoga) stila. Ponajprije nema *životne* situacije koju bi tako određen stil pratio (za razliku od znanstvenoga, administrativno-poslovnoga i novinarsko-publicističkoga funkcionalnog stila koji se vezuju uz koliko god široko ipak jasno određena područja znanosti, administracije i novinstva/publicistike, štoviše i od razgovornoga funkcionalnog stila ako pod njim pretpostavljamo jezik privatne komunikacije[8]). Drugim riječima, naspram *funktionalnosti* jezika u najraznolikijim situacijama u kojima se čovjek potvrđuje kao društveno biće u književnoj je tvorevini jezik nešto sasvim drugo – *gradivni materijal* (o tome usp. i Kovačević–

Badurina, 2001: 11–38)! I ne samo na to upućuju pomaci u novijoj funkcionalnoj stilistici (usp. Bagić, 2004; Silić, 2006[9]). U prvome redu propituje se odnos jezika književne umjetnine spram standardnojezičnih normi: teza je o *umjetničkoj slobodi*, odnosno o tome da je umjetniku u jeziku sve dopušteno dobila pritom teorijsku potvrdu u tumačenjima da jezik književne umjetnine »ne podliježe sociolingvističkim (društveno-jezičnim), nego lingvističkim (jezičnim) zakonitostima« ili, drukčije rečeno, da književnik »prolazi putem od *sustava* do *individualnoga govornog čina* mimo *norme* pravilima jezika kao sustava« (Silić, 2006: 179–180). Reklo bi se da se negdje na suprotnoj strani tradicionalnoga poimanja književnoumjetničkoga funkcionalnog stila, ali i standardnoga (književnog) jezika kao *nadjezika* koji objedinjuje različite svoje podsustave i upravo u njima se – *različitima* – kao standardni jezik i potvrđuje našla zamisao o jeziku književnosti kao uzoru dobra jezika, zamisao koja je sublimirana u često ponavljanoj tezi *piši kao što dobri pisci pišu* (usp. Bagić, 2004: 7–12). Ta dva oprečna gledišta – *prvo*, koje u otklonima od standardnojezičnih normi u jeziku književne umjetnine vidi dijalektiku suodnosa standardnoga jezika i njegovih funkcionalnih stilova te *drugo*, prema kojemu jezik dobrih pisaca treba shvatiti kao nedostižan ideal, obrazac kojemu se govornici određenoga jezika trebaju priklanjati u svojoj jezičnoj praksi (dakle u svim životnim/jezičnim situacijama) – otvorila su upravo načelna pitanja kojima je rasvijetljena specifična (svjetotvorna) funkcija jezika u književnoj umjetnini. Riječju, na temi je književnoumjetničkoga (beletrističkog) funkcionalnog stila i njegova standardnojezičnoga statusa *prvo* i počela ozbiljnije popuštati čvrsto zamišljena mreža funkcionalnih stilova.

Potaknuti kritičkim promišljanjima književnoumjetničkoga (beletrističkog) funkcionalnog stila (što se s punim pravom može smatrati evolucijom teorije funkcionalnih stilova!) te, napose, uočavanjem njegove neovisnosti o standardnojezičnim normama (Silić, 2006: 176–184) nalazimo dobre razloge za kritičko propitivanje standardnojezičnoga statusa i drugoga – razgovornog funkcionalnog stila! Naime taj je stil primarno određen (pretežito) usmenim planom realizacije[10], a sekundarno se plan realizacije, njegova *usmenost* dovodi u vezu s određenim tipom situacija, s nekim životnim situacijama. Sudeći po opisima spomenutoga podsustava standardnoga jezika (usp. Silić, 2006: 108–118; Silić–Pranjkić, 2005: 387–390), riječ je o jeziku privatne komunikacije. Njegovom se *privatnošću* zacijelo može opravdati činjenica što »u njemu ima, više nego u drugim funkcionalnim stilovima, svih mogućih ›izama« – i barbarizama, i dijalektizama, i regionalizama (provincijalizama, lokalizama), i vulgarizama« (Silić–Pranjkić, 2005: 387–388). Po tome se – ali nipošto ne i po krajnjemu *estetskom* učinku! – razgovorni stil približava književnoumjetničkomu[11]: ne bismo li onda – i s obzirom na, u najmanju ruku, ležeran stav spram standardnojezičnih normi u privatnoj jezičnoj uporabi, koje pritom i nisu obvezujuće – s punim pravom mogli tvrditi da govornik i u svakodnevnom razgovornim situacijama od sustava do individualnoga govornog čina prolazi *mimo norme*?

No vratimo se načas planu realizacije, odnosno konstataciji da je riječ o stilu »svakodnevne (**najčešće usmene**) komunikacije« (Silić–Pranjkić, 2005: 387, istakla L. B.)! Čak ako i povedemo računa o dodatnome obrazloženju da »razgovorni^^^ ne obuhvaća samo ›usmeni govor«, nego i ›pisani govor« (Silić, 2006: 109), u samoj se teoriji o funkcionalnim stilovima ipak promišlja bilo kao o stilovima primarno pisane (npr. znanstveni[12]) bilo kao o stilovima pretežito usmene komunikacije (npr. razgovorni), pa se i pitanja koja se nameću svode na dva temeljna: *prvo*, u kakvu su uopće suodnosu – u suvremenome, tehnološki razvijenomu društvu – govoreni i pisani plan jezične realizacije, čak i u sferi koju s punim pravom smatramo privatnom, neformalnom[13] te *drugo* (odgovor na koje je, rekli bismo, još izgledniji), jesu li, doista, sve ostale životne potrebe (ili, drugim riječima, funkcije uz koje se vezuju određene jezične uporabe) vezane uz pisani plan jezične realizacije? Ako se dakle, ne pristajući na plošno jednoznačna određenja funkcionalnih stilova, ne priklonimo jednostavnim i nedvosmislenim odgovorima na oba pitanja, i u tome ćemo prepoznati dobar poticaj za nova preispitivanja kriterija na kojima počiva podjela na funk-

cionalne stilove, a onda, dakako, i rezultata takve podjele. Razgovorni funkcionalni stil – koji je i u samoj teoriji funkcionalnih stilova, ali i kao lingvistička i sociolingvistička činjenica prepoznat kao »metodološki kamen spoticanja« (Silić, 2006: 110) – zacijelo je dobar i jak povod!

Napuštajući u slavističkim filologijama ponajviše zastupljene funkcionalnostilističke perspektive, usmjeravamo se drugome funkcionalnome pravcu strukturalističkoga predznaka: naime na tradiciji se europskoga strukturalizma (De Saussureova i desosirovskoga tipa), posebice praškoga funkcionalizma, ranih 60-ih godina 20. stoljeća razvila i Hallidayeva *sistemska funkcionalna lingvistika*.^[14] Sam Halliday ju je odredio kao funkcionalnu i semantičku, prije negoli formalnu i sintaktičku, usmjerenu na tekst prije negoli na rečenicu (usp. Halliday, 2003: 433), pa valja promotriti čime su nova teorijska uporišta osvježila gledanje na jezičnu funkcionalnost, a time na pitanja jezičnoga raslojavanja (ili: jezičnih raslojavanja).

Svakako valja upozoriti na dvije postavke sistemske funkcionalne lingvistike nezaobilazne u promišljanjima o jezičnom raslojavanju. *Prvo*, jezik se promatra u društvenome kontekstu, što više tvrdi se da su jezik i društveni kontekst komplementarne apstrakcije: jezik je semiotički sustav koji je realizacija još apstraktnijeg semiotičkog sustava – društvenoga konteksta, a odnos je među njima uzajaman. U takvoj je perspektivi *tekst* primjer jezika u uporabi, pa to dovodi i do *druge* važne odrednice sistemske funkcionalne lingvistike: usmjerenosti na *tekst*, prije negoli na rečenicu, ali i bavljenje tekstnom semantikom prije negoli strukturom teksta. Svakom je tekstu pritom moguće pristupiti s dviju komplementarnih perspektiva: (1) s perspektive jezika i (2) s perspektive društvenoga konteksta (usp. Halliday–Martin, 1993: 23–26). Drugim riječima, svaki tekst nastaje u određenom kontekstu, ali i oblikuje, kreira taj kontekst. Ako je pak tekst *primjer jezika u uporabi*,^[15] ako je težište na njegovoj *semantici*, onda postaje očiglednim da se težište jezikoslovnog promišljanja pomiče na komunikacijske vrijednosti teksta (ili: jezika), odnosno na prepoznavanje *funkcionalnosti jezika*.

Upravo će po tim postavkama europska^[16] na strukturalizmu iznikla teorijska misao postati bliska u drugom teorijskom kontekstu razvijanoj teoriji diskursa.

Pojam će *diskursa* – *ključna riječ* teorije i analize diskursa te diskursne stilistike – omogućiti nov, dinamičniji i multidisciplinarni pogled na jezičnu praksu. Najsrodniji je pojmu *teksta*, iako ga (barem u ipak formaliziranu poimanju teksta koje se gradilo na europskim /supra/sintaktičkim teorijsko-metodološkim polazištima) umnogome nadrađa. Različitim je pojmovno-terminološkim određenjima diskursa – jer taj se termin rabi s (dijelom) različitim sadržajima, u (dijelom) različitim kontekstima – blisko promišljanje o *dinamičnoj slici jezika u uporabi* ili *teksta u kontekstu* (usp. npr. Brown–Yule, 1983: 5–19 i drugdje; Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 1–2, 100–101, 683–687 i drugdje; Wales, 2001: 113–115). I dok su teorija i analiza diskursa, uspostavljajući neku vrstu dihotomije *diskurs kao proces* naspram *teksta kao proizvoda*, reducirale tekst na puki *zapis komunikacijskoga čina*, lišen konteksta^[17] i umrtvljen, evolucija je europske lingvistike teksta – pokrenuta funkcionalističkim lingvističkim pravcima, a potom i dodatno potaknuta iskustvima američkih diskursnih studija – sve ozbiljnije u obzir počela uzimati komunikacijske vrijednosti teksta.^[18] Utoliko i distinkcija između dvaju pojmova – *teksta* i *diskursa* – u dvama teorijskim konceptima postaje sve manje razvidnom (usp. i Badurina, 2005).

Priklanjajući se poimanju diskursa kao kompleksna prikaza jezične djelatnosti koji nastoji obuhvatiti dinamiku njezina nastajanja – zbog čega je u razmatranje, osim poruke (teksta), nužno uzeti i *izvanjezične okolnosti u kojima se komunikacija odvija* (na prvome su mjestu tu sudionici komunikacijskoga procesa, ali i situacija u kojoj se poruka prenosi); drugim riječima, valja povesti računa o svim aspektima komunikacije (usp. i Wales, 2001: 114) – nalazimo jake poticaje da upravo taj *dinamički aspekt* diskursa stavimo naspram (načelne) statičnosti jezičnih (pod

sustava (*funkcionalnih stilova*). Nadalje i misao će o *polju diskursa* – kao cjelokupnome prostoru jezične djelatnosti, području supostojanja, sukobljavanja, prožimanja i pretapanja različitih diskursnih tipova, a nerijetko i različitih jezičnih kodova (usp. Kovačević–Badurina, 2001: 26 i drugdje) – po svoj prilici moći biti od pomoći pri odgovoru na već komentirano kompleksno teorijsko-metodološko pitanje suodnosa standardnoga jezika i (njegovih?) funkcionalnih stilova. Naime dinamičnost će i višestruka slojevitost polja diskursa omesti svaki pokušaj njegova svođenja isključivo na sustav standardnoga jezika: u polju diskursa standardni jezik *supostoji* s ostalim idiomima, među kojima su i mjesni/lokalni govori (dijalekti/narječja), idiolekti, a nerijetko (u tragovima) i strani jezici.

Nadahnuti i ohrabreni novijim teorijskim promišljanjima ne samo jezika već i jezične djelatnosti, skloni smo na nove načine promišljati temu jezičnoga raslojavanja.

Evo i mogućih polazišta nove jezične klasifikacije! (1) *Razgovorni funkcionalni stil* kako je definiran u teoriji funkcionalnih stilova i funkcionalnoj stilistici prije bi se mogao smatrati privatnim jezikom (diskursom). Time se i može objasniti u najmanju ruku ležeran odnos toga funkcionalnog stila (sustava/jezika) spram standardnojezičnih normi, ali i brojni – brojniji no u drugim funkcionalnim stilovima – »izmi« koji se u njemu *osjećaju slobodno*. (2) *Književnoumjetnički funkcionalni stil* nije tek jedan funkcionalni stil. To je jezična natkategorija koja se raslojava na nove podsustave. (Takvo je gledište zastupljeno i u novijoj funkcionalnoj stilistici; usp. Silić, 2006. i Bagić, 2004) (3) Svaki se po funkcionalnome ključu određen tip jezične uporabe (funkcionalni stil, odnosno diskursni tip) može ostvariti i *u govoru* i *u pismu*. Pritom će se – s obzirom na plan realizacije, *govoreni* ili *pisani*, jezični izraz nužno morati modificirati.[19]

S navedenih ćemo polazišta pozornost ponovno usmjeriti na heterogeno i konfliktno polje diskursa. Upravo u činjenici da se ono raslojava po različitim ključevima – a *funkcionalni* je tek jedan od njih – prepoznajemo poticaje za moguće nove klasifikacije. Pritom – svjesni smo! – s uma ne smijemo smetnuti bitnu činjenicu: nasuprot (i usuprot) dinamici jezične stvarnosti egzistira naša težnja da je shvatimo, da u njoj iznađemo čvrste točke i crte razgraničenja, da uspostavimo nekakvu klasifikaciju u nju uključenih pojava. U trajnome konfliktu *nereda* i *reda* (stalne mijene i statičnosti, stalnosti pretpostavljenih kategorija) svaka je nova podjela također samo uvjetna i podložna novim kritičkim promišljanjima. Nastojat ćemo stoga u klasifikaciju koju ovdje predstavljamo unaprijed ugraditi *kontrolni mehanizam* – svijest o relativnosti ponuđenih kriterija diferencijacije polja diskursa!

Uvidjevši dakle manjkavosti linearne klasifikacije (standardnoga) jezika na funkcionalne stilove, novu ćemo podjelu ukupnoga polja diskursa vršiti po dvjema osima: po *vertikalnoj* (s obzirom na plan realizacije – govoreni i pisani) i po *horizontalnoj* (s obzirom na funkcionalni kriterij). Razlikovat ćemo nadalje *privatni* i *javni* diskurs. Privatni će – vezujući se za privatnu sferu ljudskoga života – biti teže obuhvatljiv, pa i slabije izložen i manje podatan proučavanjima i analiziranjima. I u njemu će se međutim iskazati sklonost preslojavanjima, raslojavanjima i pretapanjima s drugim (javnim) diskursnim tipovima (i u privatnoj komunikaciji možemo naime govoriti o politici i ekonomiji, struci i znanosti, umjetnosti i sportu i sl.). Javni se pak diskurs horizontalno raslojava po funkcionalnome ključu, ali, dakako, kao i kad je riječ o privatnome, supostoji i vertikalna podjela s obzirom na plan jezične realizacije. Rukovodimo li se kriterijem *javnosti komunikacije* i *javnih uloga* koje sudionici komunikacijskoga procesa pritom obnašaju, može se razlikovati javni diskurs u užem smislu – jezik javne (društvene) komunikacije, politički, publicistički, sakralni itd. – te javni diskurs u širem smislu ili specijalizirani diskurs – akademski/ znanstveni, primijenjeni/stručni. (Više o predloženoj klasifikaciji u Kovačević–Badurina, 2001)

Gradeći novi pristup jezičnome raslojavanju na dvjema dihotomijama – *usmenost (govorenost) ~ pisanost te privatnost ~ javnost* – čini se međutim da smo potakli lavinu novih (načelnih) nedoumica, da smo se našli pred izazovima nove klasifikacije. Red je da se s njima i suočimo!

Pitanje za čije ćemo pokretanje čvrste razloge naći u jezičnoj praksi jest može li se pouzdano (ali i ne samo formalno) utvrditi pripada li koji iskaz govorenom ili (i) pisanome diskursu. Naime pisana komunikacija (pisani diskurs) gdjekad poprma neka od obilježja usmene komunikacije (obilježja govorenosti). Dobar je primjer za to pisana komunikacija koju omogućuju nova tehnološka dostignuća i novi mediji (npr. elektronička pošta, internet, pisane poruke koje se prenose u gsm-mrežama mobilne telefonije, tj. sms-poruke), odnosno komunikacija u kojoj se (pisane) replike izmjenjuju jedna za drugom, u kojoj sugovornici ne dijele isti prostor, ali dijele isto vrijeme. Drugim riječima, ako *govor* ili *pismo* formalno i jesu ključ po kojemu klasificiramo planove jezične realizacije, zacijelo ima jakih razloga za preispitivanje pouzdanosti i dostatnosti toga kriterija pri utvrđivanju značajki svakog pojedinog iskaza! Naposljetku jesu li – osim opet samo u formalnome smislu – govorenost i pisanost u binarnoj opoziciji?

Propitati nadalje treba i granice *privatnosti* i *javnosti*. Primjeri internetskih foruma, internetskih dnevnika (tzv. *blogova*), pa i internetskih brbljaonica/pričaonica (ili *chatova*) daju dobre povode za to. Konkretno, jesu li *postovi* na npr. studentskim forumima ili *blogovi* privatni ili javni zapisi? Za valjan bi odgovor na to pitanje trebalo riješiti niz drugih dvojbi koje se nameću: tko su sudionici komunikacijskoga procesa, odnosno nastupaju li oni kao privatne ili javne osobe; ako pak ustanovimo da komuniciraju kao privatne osobe, u kakvu je odnosu ta činjenica spram činjenice da je odabran medij najvišega stupnja javnosti («svjetska mreža», «mreža svih mreža»); odražava li se nadalje medij/«prostor» komunikacije na jezični izraz (lako je pretpostaviti da je u govornika u tom tipu komunikacije zamjetna svijest o dostupnosti i (potencijalnoj) čitavosti privatnoga/«privatnoga» razgovora i/ili privatnoga/«privatnoga» zapisa),[20] itd. Sve to može uzrokovati još koji problem, primjerice: smije li se nesmetano – identiteta prikrivena iza dobro smišljena, u pravilu neprozirna korisničkog imena (nadimka), dakle anonimno – u skupini poznatih ili nepoznatih članova neke zajednice javno prozivati i – utemeljeno ili neutemeljeno – kritizirati druge, imenovane članove te zajednice? Gdje je granica između ozbiljne kritike (te tko i pod kojim uvjetima na nju ima pravo) i obična trača, javnoga blaćenja? Napokon znamo da bi mnogi od takvih napisa, da su objavljeni u novinama ili da su izgovoreni u radijskom ili televizijskom programu, bili smatrani klevetom. Po svojoj prilici, kad je o *privatnosti* i *javnosti* riječ, ima puno razloga za zaključak da prije negoli o apsolutnim kategorijama treba govoriti tek *stupnju* javnosti ili privatnosti.

Ostavljajući postrance komentirane *rubne* slučajeve pisanosti/govorenosti i privatnosti/javnosti, no ipak imajući na umu postojanje raznih tipova i stupnjeva i pisanosti i javnosti, usmjeravamo se javnom diskursu i njegovoj mogućoj daljnjoj (funkcionalnoj) klasifikaciji.

Naime dok je privatni diskurs teže opisati (i, svakako, nemoguće i nepotrebno propisati) jer načelno ostaje u sferi privatnosti, javni je diskurs podložan javnoj/društvenoj verifikaciji/ovjeri (kritici). I predložena će klasifikacija na javni diskurs u užem smislu i javni diskurs u širem smislu (specijalizirani diskurs) počivati na spoznaji o unutarnjoj slojevitosti i dinamičnosti toga diskursa.

Javni je diskurs u užem smislu usmjeren *javnosti*, i to potencijalno svakome. Upravo se u tome prepoznaje njegova *demokratičnost* – krug je čitatelja/slušatelja u javnoj jezičnoj komunikaciji nesagledivo velik (iako je u praksi redovito ograničen, bilo na čitatelje pojedinih novina, bilo na gledatelje određenoga televizijskog programa, bilo na sudionike nekog političkog skupa i sl.). Pošiljatelj javne jezične poruke u pravilu istupa s obzirom na svoju *javnu funkciju* (predsjednik

države ili vlade, stranački čelnik, saborski zastupnik, novinar izvjestitelj, komentator, svećenik, propovjednik i sl.). Nedefiniranost i nediferenciranost krajnje karike u komunikacijskome lancu – auditorija – te govornikova težnja da i tako raznorodno slušateljstvo *razumije i prihvati poruku* utjecat će na bitne jezične značajke javnoga diskursa. Pritom ne postoje unaprijed određeni sadržaji: o politici se, školstvu, književnosti, jeziku, ekonomiji, umjetnosti, arhitekturi, ekologiji itd. može govoriti i privatno i javno, može se govoriti uskostručno ili se pak svoj iskaz može usmjeriti većini.

Specijalizirani je diskurs manje javan i njegova *javnost* svakako nije ona *općega tipa*. Njegov je elitizam proporcionalan *stupnju stručnosti*[21]: znanstveni diskurs, primjerice, isključuje najveći dio javnosti (recimo, javnost je sveučilišnih predavanja više deklarativne naravi, a u praksi se u pravilu ne provodi jer predavač – kao pošiljatelj informacije – nema ni namjeru ni potrebu svoj iskaz primjeravati *nekvalificiranom slušatelju*), dok je sasvim na suprotnom polu jezik znanstvenopopularnih tekstova. Usprkos ekskluzivnosti i/ili isključivosti znanstvenoga diskursa *društvena* je *funkcija* znanosti sasvim jasno izražena i neupitna je. Utoliko i jezični izraz koji znanost prati (i podupire je!) mora imati svoju društvenu dimenziju i funkciju. Unutarnja se pak slojevitost znanstvenoga diskursa očituje i s obzirom na stupanj *stručnosti* (u znanosti su uobičajene *društveno određene* klasifikacije ili kategorizacije znanstvenih ili stručnih tekstova, od izvornoga znanstvenog članka do stručnoga rada), ali i s obzirom na znanstvena područja (klasifikacija je na znanstvena područja, polja i grane opet *društveno utemeljena*). Nakratko ćemo se pozabaviti upravo znanstvenim diskursom. Najavljuju ćemo dinamičnu perspektivu pokušati dijelom oprimirati ulomcima dvaju tekstova[22]:

Primjer A

»(...) Hrvatski se standardni jezik definira kao jezik polifunkcionalne javne komunikacije. Na jedan naime način hrvatski standardni jezik funkcionira u znanosti, na drugi u uredu, na treći u novinama, na radiju i televiziji, na četvrti u književnosti i na peti u svakodnevnome razgovoru. Te se njegove funkcije nazivaju njegovim funkcionalnim stilovima (...) Ako standardni jezik u jednome funkcionalnom stilu funkcionira ovako, u drugome onako, onda to znači da su njegove zakonitosti u jednome funkcionalnom stilu ovakve, u drugome onakve, tj. da svaki funkcionalni stil ima svoje zakonitosti. (...)«

Primjer B

»(...) Najprije nešto o ›navesku a. Tko o čemu, baba o kolačima, reći ćete. Opet upućujem na polifunkcionalnost (hrvatskoga) standardnog jezika. Takav će ›navezak«, koji će biti posve prirodan, recimo, u znanstvenom funkcionalnom stilu, u administrativnome stilu biti posve neprirodan. Tamo će on biti, najblaže rečeno, neobičan. Isto tako i u razgovornome funkcionalnom stilu. (...)«

Već zahvaljujući tematskome planu – na kojemu se ova dva ulomka uvelike podudaraju – ustanovit ćemo da je riječ o znanstvenim tekstovima. Terminologija (*standardni jezik, polifunkcionalna javna komunikacija, funkcionalni stil*), ali i – posebice u slučaju teksta A – specifična sintaksa (gramatička i obavijesna potpunost rečenica; usp. Silić–Pranjeković, 2005: 376–377) i struktura teksta (Silić, 2006: 187–217) pružit će samo dodatne dokaze za to. Ne želeći međutim dokazivati po čemu ti tekstovi pripadaju znanstvenome diskursu, nas će ovdje više zanimati ono po čemu se navedeni primjeri razlikuju!

Navedemo li podatak da je tekst B ustvari zapis izgovorenoga teksta, valjat će i odgovoriti na pitanje odražava li se ta činjenica na jezični izraz. Evo nekoliko značajki koje bi na to mogle upućivati: (a) navedeni ulomak predstavlja repliku koja se očito nadovezuje na prethodnu, odnosno

koja se uklapa u neku ranije započetu raspravu; (b) *partikularna* tema (»navezak a«) proistekla je iz tijeka rasprave i u službi je glavne teze (a to je polifunkcionalnost standardnoga jezika); (c) izravno obraćanje sugovornicima (*reći ćete*); (d) izraženija je *prisutnost* govornika (1. l. jd.); (e) frazeologija govorenog diskursa – uzrečica *tko o čemu, baba o kolačima*, ali i *najblaže rečeno* itd.; (f) kraće rečenice/iskazi. No ipak dodajmo i ovo: »slučaj« bi mogao biti i *jači*, razlika između govorenoga i pisanoga uočljivija da smo se odlučili na razmatranje kojeg drugog diskursnoga tipa. Naime znanstveni tekst i u pisanoj i u govorenoj formi teži potvrđivanju normi standardnoga jezika, odnosno njegova je značajka *tradicionalna normativnost* (usp. i Silić, 2006: 194), ktome ispis je to iz autoriziranih zapisa rasprave te se može (načelno) pretpostaviti da su autori svoje iskaze imali prilike dotjerati i prilagoditi ih novome, pisanom mediju.

Nakon što smo se dotakli pitanja (i) *govorenosti* znanstvenoga diskursa (ponovno time potvrđujući već spominjanu tezu da svaka društvena djelatnost može biti praćena i usmenom i pisanom komunikacijom), dovodimo ga u vezu s pojmom *razgovornosti*.^[23] Naime, smatramo, svaki tekst – pa tako i svaki znanstveni tekst – ima obilježja *razgovornosti/dijalogenosti* (štoviše, i višestruke/slojevite), bilo implicitne bilo eksplicitne: njime se komunicira i s pojedinom idejom (znanstvenom teorijom) i s potencijalnim čitateljima/slušateljima. Eksplicitna je dijalogičnost zastupljena u polemici. Polemički će tekst postati tako mjestom presijecanja *znanstvenih* (ako je riječ o polemici o kojem znanstvenom/stručnom pitanju) i izrazitije *razgovornih* elemenata, i to bez obzira na plan jezične realizacije – *govor* ili *pismo*. Drugim riječima, polemika i u pisani diskurs izravno unosi elemente eksplicitne dijalogičnosti, *razgovornosti*. To postojanje *drugoga* – ili čak samo svijest o njegovu postojanju – polemiku će najviše odvojiti od ostalih pisanih žanrova. Naime jezik će se polemike po mnogim svojim značajkama udaljiti od tradicionalno definirana znanstvenoga teksta.^[24] Štoviše, i govorena će se i pisana polemika o kojem znanstvenom ili stručnom problemu – gotovo u pravilu progresivno te proporcionalno stupnju neslaganja među sugovornicima, odnosno supolemičarima – toliko udaljiti od temeljnih zakonitosti znanstvenoga diskursa da se može činiti da postaje i njegovom negacijom. Teško bi pritom bilo jednoznačno odgovoriti na pitanje gdje je *granična crta* koja polemički ton odvaja od uvredljivog i svađalačkog – jer zacijelo bi u odgovor trebalo uključiti i elemente *konvencija žanra* i elemente *društvene konvencije*, ali i nečiji krajnje subjektivan *osjećaj dobra ukusa*. Stoga će i primjer polemike biti još jedna potvrda neodrživosti klišeiziranih linearnih i u osnovici statičnih podjela (standardnoga) jezika na jezične registre i/ili funkcionalne stilove.

Ipak, svjesni činjenice da je klišeiziranost više bila odlika (površnih) interpretacija učenja o standardnome jeziku i njegovim funkcionalnim stilovima doli same teorije koja predviđa mjesta doticanja i prožimanja stilskih značajki, u promišljanje smo jezika u znanosti i mogli krenuti od tih osnova.

Naime podsjetimo: upravo je tradicionalna funkcionalna stilistika ponudila solidne (na strukturalizmu zasnovane) opise znanstvenoga jezika (odnosno znanstvenoga funkcionalnog stila). I ne samo to! Zahvaljujući evoluciji same teorije (pri čemu ranije uglavnom uzgredno zanimanje za manje-više formalnu organizaciju *nadrečenične* jezične razine sve više ustupa mjesto razmatranjima načina na koje se jezikom/tekstom ostvaruju konkretni komunikacijski ciljevi), u novije se vrijeme funkcionalnostilistički opisi sve izrazitije dotiču razine teksta – i to ne samo njegova formalnoga *ustrojstva* nego i pitanja njegove *funkcionalnosti*. Dakako, postavljajući u središte svoga zanimanja *komunikaciju* sa (znanstvenim) tekstom i motreći ga u određenome *društvenom kontekstu*, korak su dalje – svaka sa svojih teorijsko-metodoloških polazišta – krenule sistemaska funkcionalna lingvistika i analiza diskursa.

Imajući međutim na umu jezičnu komunikaciju u znanosti (štoviše, i znanost kao komunikaciju!)[25], pokušavamo ovdje pomiriti i objediniti različite teorijske pristupe te se osvrnuti na neke od značajki jezika znanosti.

Ponajprije se želimo suočiti s činjenicom da se jezik znanosti počesto smatra (pre)zahtjevnim, teško razumljivim i nepotrebno kompliciranim. Pritom se obično – a nerijetko i isključivo! – upozorava na stručno nazivlje bez kojega nema znanstvenoga teksta. Stručno je nazivlje (terminologija) svakako dio širega konteksta, pa tako svako znanstveno područje, ali i svaka teorijska misao ima vlastiti terminološki sustav. U vezi s time međutim jasno valja istaći činjenicu da – iako je, možda, najtransparentniji – na leksičkoj (terminološkoj) razini ne leži najveći problem jezika u znanosti! Lako je to dokazivo: sama uporaba termina (stručnih naziva) ne može biti dostatni dokaz da je tko ovladao znanošću pa ni da je koji tekst znanstven, ali će, naprotiv, usvajanje znanstvenih/teorijskih koncepata pretpostavljati ovladavanje odgovarajućim terminološkim sustavima.

No time i nadalje nismo odgovorili na pitanje kakav je onda ustvari jezik znanosti i zašto je baš takav kakav jest! Uvažavajući već isticanu ovisnost jezika o društvenome kontekstu, i znanstveni će jezik trebati motriti vezano uz znanstvenu misao koja se njime ostvaruje i pronosi. Prema tome značajke znanstvenoga jezika (znanstvenoga teksta) nisu arbitrarne: one se razvijaju da bi zadovoljile potrebe znanstvene metode, znanstvenih argumenata i teorije ili, drukčije rečeno, složenost je jezika u znanosti (u prvome redu zahtjevnost njegove gramatike) uvjetovana složnošću znanstvene misli. Utoliko su i poteškoće s razumijevanjem znanstvenoga teksta podjednako posljedica poteškoća koje nam zadaju kompleksne znanstvene misli i kompleksan jezični izričaj (o gramatičkim problemima u jeziku znanosti usp. M. A. K. Halliday u Halliday–Martin, 1993: 69–85; o načelima znanstvenoga mišljenja i organizaciji znanstvenoga teksta usp. Silić, 2006: 43–64 i 187–217).[26] Imajući dakle na umu međuovisnost znanosti i njezina jezika (jezične djelatnosti kojom se ona i ostvaruje i potvrđuje)[27], prihvatljivom će se pokazati i Hallidayeva teza o dvjema komplementarnim perspektivama znanstvenoga diskursa: perspektivi znanosti kao institucije, koja se uvijek uspostavlja u određenom društvenom kontekstu, i perspektivi znanosti kao teksta (usp. Halliday–Martin, 1993: 24). Uostalom, i ovaj se tekst – poželjevi ponuditi pregled odabranih pristupa jezičnome raslojavanju – našao na razmeđu različitih teorijskih promišljanja jezika i jezične djelatnosti, te je, nastojeći ih *miriti*, morao uvažavati ne samo različite pojmovno-terminološke sustave nego i bitno različite društvene/znanstvene kontekste u kojima su same teorije nastajale.

Naposljetku naš trud da se progovori o jeziku znanosti (ili o jeziku u znanosti) i ne bi imao odveć smisla kada teorijsko metodološki modeli primijenjeni u tome pristupu ne bi bili primjenjivi i u opisima drugih diskursnih tipova (npr. jezika administracije, jezika politike, jezika medija/publicistike, napokon i jezika privatnih komunikacija). Vodeći dakle računa o izrazitoj dinamičnosti diskursnoga polja u kojemu supostoje i pretapaju se različiti diskursni tipovi (ali, nerijetko, i različiti idiomi), svaki pokušaj opisa, smatramo, mora računati sa slojevitom i nasdasve dinamičnom jezičnom situacijom. Utoliko na svaku klasifikaciju – pa i na ovu koju smo ovdje nastojali utemeljiti i obrazložiti – gledamo isključivo kao na posljedicu praktične težnje shematizaciji, želje da se *napravi reda* u raznolikoj i mnogolikoj jezičnoj stvarnosti. Potvrđujući dakle time polazišnu tezu da se višestruko slojevita jezična djelatnost ustrajno i dosljedno opire svakom svrstavanju u sustav *ladica* i *pretinaca* – ma koliko god *ladica* i *pretinaca* za tu priliku uspostavili – zaključujemo da je svaka (funkcionalna) razdioba jezika/jezične djelatnosti nužno podložna propitivanjima i preinakama. Jedino pod tom pretpostavkom možemo u različitim teorijskim promišljanjima nalaziti uvijek nove i poticajne elemente za neka nova, poboljšana razmatranja ljudske jezične komunikacije.

Bilješke

- [1] Usp. npr. Firbas, 1992, što predstavlja sintezu autorove teorije funkcionalne rečenične perspektive nastajale u razdoblju od 35 godina. U hrvatskome jezikoslovlju pitanjima se rečenice/iskaza kao aktualne veličine bavi Josip Silić; usp. npr. Silić, 1984.
- [2] O (su)odnosu pragmalingvistike i analize diskursa usp. Laurel J. Brinton, *Historical Discourse Analysis*, u: Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 138–139.
- [3] U tom su smislu signifikantni nazivi dvaju zbornika koje je uredio Teun A. van Dijk: *Discourse as Structure and Process* i *Discourse as Social Interaction* (SAGE Publications, 1997).
- [4] Spomenimo da prvi napisi o funkcionalnim stilovima u hrvatskoj stilistici i lingvistici potječu iz pera Krunoslava Pranjića (*Jezik i književno djelo*, 1968) i Josipa Silića (dugogodišnje je autorovo zanimanje za jezične značajke pojedinih funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnog jezika rezultiralo nizom tekstova koji su u drugoj polovici 90-ih godina 20. stoljeća objavljivani ponajviše i ponajprije u časopisu »Kolo« Matice hrvatske, a potom se 2006. godine – dopunjeni i prerađeni – pojavljuju i u knjizi *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*). Važno je upozoriti na to da su funkcionalni pomaci zabilježeni i u najnovijoj Silić–Pranjčkovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005): ne samo da je u nju uključena i tzv. gramatika funkcionalnih stilova nego se o jezičnim funkcijama (odatle i o funkcionalnoj jezičnoj raslojenosti) vodilo računa i pri uobičajenim gramatičkim propisima/opisima (npr. upozorava se na pojave koje su svojstvene znanstvenom, administrativnom, beletrističkom ili razgovornom stilu i/ili na one koje su normativno nepreporučljive ili zastarjele, pa se i na taj način ova gramatika približava komunikaciji).
- [5] Iako se u *tradicionalnoj* (praškim ishodištima vjerno) funkcionalnoj stilistici o funkcionalnim stilovima govori kao o načinima ostvarivanja *standardnoga* jezika, naša je relativna suzdržanost posljedica propitivanja standardnojezičnoga statusa književnoumjetničkoga, ali i razgovornoga funkcionalnog stila (o čemu više u nastavku), a podržana je, štoviše, i novijim prinosima u području hrvatske funkcionalne stilistike (usp. Silić, 2006: 176–184).
- [6] Naime u strukturalističkom će se konceptu govoriti o različitim stupnjevima konkretizacije *jezik kao sustav – jezik kao standard – funkcionalni stil* (usp. Silić, 2006: 18–19, 38–39).
- [7] Književnoumjetnički/beletristički i razgovorni stil – na način na koji su opisani u samoj teoriji – predstavljaju svojevrstu *negaciju* standardnoga jezika: s jedne strane u tim su jezičnim ostvarajima najveća odstupanja od standardnojezičnih normi, s druge pak strane standardni jezik ima ponajmanje opravdanja – ako ih uopće i ima?! – intervenirati u njihove strukture.
- [8] O ipak labavu statusu razgovornoga stila u sklopu funkcionalne stilistike više će riječi biti u nastavku.
- [9] Silićeve su studije sakupljene u toj knjizi objavljivane ranije: opisi pojedinih funkcionalnih stilova uglavnom 1996. i 1997. godine u časopisu »Kolo« Matice hrvatske, a novijeg je datuma tekst koji propituje jezik književnoumjetničkoga djela – *Je li jezik književnoumjetničkoga djela problem jezika funkcionalnoga stila standardnog jezika?* (2005). Iz praktičnih razloga uvijek upućujemo na tekstove objavljene u knjizi, a ondje su objavljeni i potpuni bibliografski podaci o pretisnutim tekstovima (Silić, 2006: 297–298).
- [10] Dakako, iako valja razlikovati *razgovornost* od *govorenosti*, razgovornost se razgovornoga funkcionalnog stila u samoj teoriji dovodi u razmjerno čvrstu vezu s govorenošću, o čemu više u nastavku.
- [11] Takvu stavu ide u prilog i ova konstatacija iz Gramatike: »Svi se spomenuti »izmi« u razgovornome stilu osjećaju slobodnije nego u drugim funkcionalnim stilovima (**osim književnoumjetničkoga**)« (Silić–Pranjčković, 2005: 388, istakla L. B.).
- [12] To da će se *pisanost* prepoznati kao jedna od bitnih značajki upravo znanstvenoga stila, može se opravdati činjenicom da je složenomu spoznajnom procesu (složenosti misli) primjereniji pisani iskaz.

[13] Naime dok je razvoj telefonije u proteklim desetljećima gotovo sasvim dokinuo privatnu pisanu korespondenciju (ili ju je, u najboljem slučaju, potisnuo na margine privatne sfere života – kurtoazne blagdanske čestitke ili razglednice s ljetovanja), nove su je tehničke mogućnosti, čini se, na velika vrata vratile (elektronička pošta, sms-i, internetska komunikacija: forumi, blogovi, brbljaonice/chatovi...). Štoviše, konvencije (nove) pisane privatne komunikacije (sintaksa i suprasintaksa, interpunkcijska sredstva, emotikoni itd.) svjedoče o unošenju elemenata govorenosti (i ležernosti) u pisani iskaz.

[14] Hallidayevi se prinosi funkcionalnoj lingvistici bilježe od 60-ih godina 20. stoljeća u sklopu tzv. *londonske škole* (J. R. Firth, B. Malinowski i sljedbenici M. A. K. Halliday i R. A. Hudson (usp. Malmkjær, 1991: 158). U tim se ranijim razdobljima uz njegovo ime vezuje pravac sistemske funkcionalne lingvistike (teorije)/sistemske teorije (gramatike) (usp. i Halliday, 2003: 433–441), a kasnije će, od polovice 80-ih, Halliday razviti funkcionalnu gramatiku/lingvistiku. Godine 2004. objavio je (u redakciji Christiana M. I. M. Matthiessena) treće izdanje svoga *Uvoda u funkcionalnu gramatiku* (*An Introduction to Functional Grammar*, usp. Halliday, 2004).

[15] Ili, drugim riječima, *ljudi kad govore ili pišu proizvode tekstove* (Halliday, 2004: 3), a različita se moguća određenja teksta potvrđuju u onome prema kojemu je tekst *svaki primjer jezika, bez obzira na medij kojim se pronosi, u kojem smisao prepoznaje onaj koji zna taj jezik* (na istome mjestu, a prema Halliday–Hasan, 1976), odnosno tekst je sve što je izgovoreno ili napisano.

[16] Od 1976. godine Halliday djeluje u Australiji, na Sveučilištu u Sydneyu, pa primarno europska funkcionalna teorija nalazi odjeka i na novom kontinentu (University of Sydney; Macquarie University, Sydney).

[17] Takav je stav zorno predložen u krajnje simplificiranoj »matematičkoj« formuli *tekst + kontekst = diskurs*, iz koje se izvodi i formula *diskurs – kontekst = tekst*. Lako je dokazivo da je takvo određenje teksta »bez ostatka« neodrživo (usp. Škiljan, 1997; Badurina, 2000; Badurina 2005).

[18] Stasajući naime iz tradicionalne sintakse, tekstna je lingvistika u svojim počecima zaokupljena formalnom organizacijom iskaza u tekstu. Zatočena međutim u tim okvirima teško je mogla odgovoriti na pitanje što je tekst, štoviše i uspostaviti njegove krajnje granice (o tome usp. D. Škiljan, 1997; L. Badurina, 2000). Stoga je, nastojeći ustanoviti po čemu je tekst *tekst*, a ne tek niz međusobno nepovezanih rečenica, neizbježno iskoračila iz njegovih okvira te na najvišu jedinicu jezičnoga opisa usmjerila i pogled *izvana*: standardi su tekstualnosti (konstitutivna načela teksta) upozorili na to kako se bit teksta tek manjim dijelom potvrđuje u tekstu samom (usp. De Beaugrande–Dressler, 1981). Upravo se time tekstna lingvistika nužno približila multidisciplinarnim diskursnim studijima. I više od simboličnog sjedinjenja dvaju pristupa predstavlja već kulturna knjiga *Introduction to Text Linguistics* Roberta de Beaugrandea i Wolfganga Dresslera (1981): 1976. godine rođena zamisao da se na engleski jezik prevede dobro primljena Dresslerova knjiga *Einführung in die Textlinguistik* (1972) nužno je preinačena, i novi je rukopis profesora bečkoga i profesora floridskog sveučilišta – Dresslera i De Beaugrandea – obogaćen interdisciplinarnim vizurama, ujedinio »tradicionalnu nadrečeničnu lingvistiku sa širokim rasponom interdisciplinarnih istraživanja proizvodnje, recepcije i korištenja tekstova u ljudskoj interakciji« (De Beaugrande–Dressler, 1981: XI).

[19] Može se reći da su različite strategije oblikovanja poruke s obzirom na plan jezične realizacije: *govoreni jezik ~ pisani jezik*. Razlike se očituju na svim jezičnim razinama, od fonetsko-fonološke, morfološke, leksičke, do sintaktičke te, napose, razine teksta. Naime različiti se ustroji govorenoga i pisanoga teksta utemeljuju i na (dijelom) različitim kodifikacijama i dekodifikacijama govorenoga i pisanoga iskaza. Dok je usmena komunikacija *uglavnom* podržana auditivnim podražajima (koji u izravnom kontaktu među sudionicima mogu biti popraćeni i neverbalnim znakovima), komunikacija se s pisanim tekstom temelji na vizualnom kontaktu – ali ne među sudionicima komunikacijskoga procesa, već s pisanim tekstom! Drugim riječima, govorena (usmena) se komunikacija odvija *u vremenu* (vremenu kodiranja i vremenu dekodiranja poruke, pri čemu će zahtjevnost tih mentalnih procesa i fiziološko ograničenje – vrijeme trajanja ekspiratorne struje – uvjetovati i sintaktički jednostavniji iskaz i načelno veću tolerantnost slušatelja), a pisana *u prostoru* (pri čemu će relativno lako kretanje po prostoru zapi-

sanoga teksta, vraćanje na već pročitano omogućiti i sintaktički složeniji iskaz). Te će *komunikacijske premise* u većoj ili manjoj mjeri vrijediti za sve po funkcionalnome ključu diferencirane tipove iskaza! (Usp. i Kovačević–Badurina, 2001: 39–92).

[20] Dakako, na sva ta pitanja – a i mnoga nespomenuta, primjerice: što sve potiče sudionike komunikacijskoga procesa da privatnoj komunikaciji daju obilježja javnosti (praktični razlozi, egzibicionizam ili nešto treće) – neće moći odgovoriti sami (pragma)lingvisti, pa se ovaj tip jezične komunikacije pokazuje dobrom i poticajnom temom za multidisciplinarna/interdisciplinarna istraživanja.

[21] M. A. K. Halliday i J. R. Martin o jeziku znanosti promišljaju kao o *antidemokratskome*: naime taj jezik odvaja one koji ga razumiju od onih koji ga ne razumiju (Halliday–Martin, 1993: 21).

[22] Za primjerima nismo morali previše tragati. Odabrali smo one koji se i tematski uklapaju u ovu raspravu, a i međusobno su korespondentni. Dakako, izbor je mogao biti i drukčiji (drugo područje znanosti, druga tema, drugi tipovi tekstova i sl.)! Autor je obaju tekstova isti – Josip Silić. Primjer A ulomak je iz studije *Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika* (v. u Silić, 2006: 33–39; navod sa str. 36), a primjer B autorizirana je replika s okrugloga stola o normiranju i aktualnome stanju norma hrvatskoga jezika koji se u organizaciji Matice hrvatske održao u proljeće 1998. godine (navedeno prema Samardžija, 1999: 347).

[23] Na taj način nastojimo još jedanput uspostaviti relaciju spram razgovornog funkcionalnog stila kako je određen i opisan u funkcionalnoj stilistici, ali i sam pojam *razgovornosti* dovesti u vezu s jezičnom komunikacijom u svim životnim/društvenim situacijama (a ne samo – kako bi se na temelju uobičajene klasifikacije funkcionalnih stilova moglo zaključiti – s onom u privatnoj sferi života).

[24] U idealnoj je zamisli znanstveni tekst (poglavito onaj pisani) najbliži ideji standardnoga jezika, odnosno u jeziku će se znanosti – zbog njegove tradicionalne težnje za potvrđivanjem standardnojezičnih normi – u ponajvećoj mjeri prepoznavati obrazac standardnoga jezika.

[25] Pritom, dakako, ne treba smetnuti s uma usku povezanost kognitivnih procesa i jezične djelatnosti, ali i, obrnuto, važnost jezika/jezične djelatnosti u kognitivnim procesima.

[26] Upravo će u tijesnu suodnosu znanosti i jezika koji je prati ležati razlozi neprimjerenosti interferiranja značajki toga jezika u druge jezične izričaje (diskursne tipove) u kojima nema složenih konceptualnih struktura, pa stoga ni razloga za takve – složene – jezične strukture. Također, jezik će se znanosti morati odupirati utjecajima jezičnih značajki iz drugih sfera ljudskoga života, npr. administracije, politike i sl. (usp. npr. Silić, 2006: 62–64; dakako u teorijskom se kontekstu funkcionalne stilistike govori o *funkcionalnim stilovima*, pa tako i o *znanstvenome funkcionalnom stilu*).

[27] Odnosno, drukčije rečeno, znanost je u potpunosti ovisna o znanstvenom jeziku; nemoguće je odijeliti znanost od načina na koji je napisana, odnosno prepričati znanstveni diskurs i na jedan drugi način; učiti/usvajati znanosti znači isto što i učiti/usvajati jezik znanosti (usp. M. A. K. Halliday u Halliday–Martin, 1993: 70).

Izbor iz literature

- Badurina, Lada, 2000, *Tekst i kontekst, Riječ*, časopis za filologiju, god. 6, sv. 1, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, str. 7–17.
- Badurina, Lada, 2005, *Od teksta prema diskursu*, zbornik *Od fonetike do etike* o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića, uredio Ivo Pranjković, Disput, Zagreb, str. 363–371.
- Bagić, Krešimir, 2004, *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*, Disput, Zagreb.
- Beaugrande, Robert-Alain de – Dressler, Wolfgang, 1981, *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London UK – New York USA.
- Brown, Gillian – Yule, George, 1983, *Discourse Analysis*, Cambridge University Press.
- Firbas, Jan, 1992, *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*, Cambridge University Press.

- Halliday, M. A. K. – Martin, J. R., 1993, *Writing Science: Literacy and Discursive Power*, University of Pittsburg Press.
- Halliday, M. A. K., 2003, *On Language and Linguistics*, edited by Jonathan J. Webster, Volume 3 in the Collected Works of M. A. K. Halliday, Continuum, London – New York.
- Halliday, M. A. K., 2004, *An Introduction to Functional Grammar*, 3rd edition, revised by Christian M. I. M. Matthiessen, Arnold, London.
- Katnić-Bakaršić, Marina, 2001, *Stilistika*, Naučna i univerzitetska knjiga, Ljiljan, Sarajevo.
- Kovačević, Marina – Badurina, Lada, 2001, *Raslojavanje jezične stvarnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
- Malmkjær, Kirsten (ur.), 1991, *The Linguistics Encyclopedia*, Routledge, London – New York.
- Pranjić, Krunoslav, 1985, *Jezik i književno djelo*, Treće, prošireno izdanje, IGRO Nova Prosveta, Beograd.
- Samardžija, Marko (ur.), 1999, *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Schiffrin, Deborah – Tannen, Deborah – Hamilton, Heidi E. (ur.), 2001, *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishing.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo, 2005, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Silić, Josip, 1984, *Od rečenice do teksta: teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*, Sveučilišna naklada »Liber«, Zagreb.
- Silić, Josip, 2006, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb.
- Škiljan, Dubravko, 1997, *Granice teksta*, u zborniku *Tekst i diskurs*, ur. M. Andrijašević i L. Zergollern-Miletić, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb, str. 9–15.
- Tošović, Branko, 1988, *Funkcionalni stilovi*, Svjetlost, Sarajevo.
- Tošović, Branko, 2002, *Funkcionalni stilovi*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz.
- Wales, Katie, 2001, *A Dictionary of Stylistics*, Second edition, Longman – Pearson Education Limited.